

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Факультет психології, політології та соціології
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота бакалаврський дослідницький проект

054 «Соціологія»

на тему:

**«ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ІНСТИТУТУ СІМ'Ї
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ»**

Виконав здобувач 4 курсу групи 1
галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові
науки»

спеціальність 054 «Соціологія»

Микита Валерійович Трюханов

Керівник:

доцент, к. політ. н.,

доцент Каретна Ольга Олександрівна

Рецензент:

Завідувач кафедри, д. політ. н.,

професор Ярова Ліліана Вікторівна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ.....	5
1.1. Концептуальні засади дослідження інституту сім'ї	5
1.2. Сутність та особливості формування функцій інституту сім'ї	13
Висновки до першого розділу	21
РОЗДІЛ II ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ СІМ'Ї В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ.....	22
2.1. Шлюб як основа сім'ї: поняття та сучасні форми.....	22
2.2. Особливості трансформації інституту сім'ї в Україні: сучасний стан..	31
2.3. Основні тенденції розвитку сучасної сім'ї в Україні.....	35
Висновки до другого розділу.....	46
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50

ВСТУП

Актуальність дослідження. Тема бакалаврської роботи є досить актуальною на сьогодні, оскільки сім'я є основою суспільства і впливає на багато аспектів життя людини. В Україні, як і в багатьох інших країнах, спостерігається зміна традиційних ролей подружжя у сім'ї, зменшення кількості шлюбів та народження дітей, зростання кількості одиноких батьків, зміна ставлення до шлюбу та сім'ї в цілому.

Інститут сім'ї є одним із ключових елементів суспільства і, як наслідок, піддається впливу змін у соціальній, економічній та культурній сферах. У сучасній Україні відбуваються також трансформаційні процеси в інституті сім'ї.

Все частіше на сьогоднішній день вчені приходять до висновку, що трансформація всього суспільства, дуже сильно впливає і на інститут сім'ї, загострюючи кризові явища, що в свою чергу створює загрозу руйнування інституту сім'ї, яка проявляється не тільки в занепаді розвитку суспільства але і в руйнуванні суспільних відносин.

Дані трансформаційні процеси можуть надавати як позитивний, так і негативний вплив на суспільство. З одного боку зменшення кількості шлюбів і народжуваності може призвести до зменшення демографічного потенціалу країни і зміни соціальної структури. З іншого боку зміна ставлення до сім'ї може допомогти зменшити кількість насильства в сім'ї і зробити її більш рівноправною і демократичною. Вплив трансформаційних процесів позначається і на ставлення в сім'ї батьки - діти, ставлення до літніх членів сім'ї.

Мета бакалаврської роботи полягає у дослідженні сутності та особливостей сім'ї як соціального інституту та виявленні особливостей трансформаційних процесів, які відбуваються в ньому в сучасній Україні. Досягнення мети обумовлено вирішенням таких **завдань**:

- проаналізувати концептуальні засади дослідження інституту сім'ї;

- визначити сутність та особливості формування інституту сім'ї;
- дослідити поняття та сучасні форми шлюбу як основи сім'ї;
- визначити та здійснити аналіз особливостей трансформації інституту сім'ї в Україні;
- визначити та проаналізувати основні тенденції розвитку сучасної сім'ї в Україні.

Об'єктом дослідження є сім'я як соціальний інститут.

Предметом дослідження є трансформація інституту сім'ї в сучасній Україні.

Методи дослідження. Специфіка дослідження трансформації інституту сім'ї в сучасній Україні обумовила використання наступних методів дослідження: загальнофілософських таких як аналіз, синтез, індукція та дедукція; а також спеціальних методів: системний, порівняльно-історичний, структурно-функціональний.

Публікації та апробації. У зв'язку з темою було опубліковано тези «Трансформаційні процеси розвитку сучасної сім'ї в Україні» представлені на II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Трансформація українського суспільства в цифрову еру» 23 березня 2023 року м. Одеса.

Структура бакалаврської роботи зумовлена метою і завданнями. Робота складається зі вступу, двох розділів і та п'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ - ІНСТИТУТУ СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ

1.1. Концептуальні засади дослідження інституту сім'ї

Концептуальні засади дослідження інституту сім'ї можуть варіюватися залежно від підходу та теоретичної основи, на якій базується дослідження. Проте, деякі загальні концептуальні засади можуть включати:

1. Сім'я як соціально-культурний феномен: інститут сім'ї розглядається як складова частина соціально-культурного середовища, що впливає на поведінку та життєві шляхи людей. Сім'я відіграє функцію соціалізації, тобто передачі соціальних норм, цінностей та традицій наступному поколінню. У сім'ї люди отримують перші уроки про те, як поводитися в суспільстві, як взаємодіяти з іншими людьми, які цінності та норми поведінки вважаються прийнятними в їхній культурі. Крім того, сім'я є основною одиницею суспільства, яка забезпечує збереження та передачу культурних традицій. Вона відіграє важливу роль у формуванні культурного ідентитету нації та збереженні національної спадщини. Наприклад, у багатьох культурах сім'я є центром життя та важливою складовою частиною культурного спадкування.

Сім'я має важливу економічну роль, забезпечуючи матеріальні потреби своїх членів. У сім'ї люди навчаються працювати, співпрацювати та розподіляти обов'язки. Також, сім'я може відігравати важливу роль у створенні підприємницьких структур та передачі підприємницького досвіду. Отже, сім'я як соціально-культурний феномен має важливий вплив на життєві шляхи та поведінку людей. Вона відіграє роль у соціалізації та передачі культурних традицій, забезпеченні матеріальних потреб своїх членів та створенні підприємницьких структур.

2. Роль сім'ї у суспільстві: сім'я розглядається як основна одиниця суспільства, яка відіграє важливу роль у формуванні та розвитку людей, забезпеченні їх основних потреб та вихованні наступних поколінь. Сім'я забезпечує своїх членів основними потребами, такими як харчування, житло

та одяг, а також забезпечує підтримку та захист у важкі періоди життя. У сім'ї люди навчаються соціальним навичкам, взаємодії з іншими людьми та розвивають свої особисті якості. Крім того, сім'я є важливою установою для передачі культурних традицій та цінностей наступному поколінню. Сім'я відіграє роль у соціалізації дітей та навчає їх правильно сприймати та розуміти світ, формує духовність та моральні цінності. Сім'я є важливим фактором у формуванні національної та соціальної ідентичності, оскільки вона передає культурні традиції та особливості свого народу наступним поколінням. У цілому, сім'я відіграє важливу роль у суспільстві, забезпечуючи своїм членам основні потреби, передаючи культурні традиції та цінності, формуючи соціальні навички та виховуючи наступні покоління. Тому, збереження та підтримка інституту сім'ї є важливим завданням для суспільства.

3. Динаміка змін в сімейному житті: дослідження інституту сім'ї повинні враховувати динаміку змін у сімейному житті, такі як зміна ролей та функцій членів сім'ї, зміна структури сім'ї, зміна культурних та соціальних норм. Дослідження інституту сім'ї повинні враховувати динаміку змін у сімейному житті. Сучасний етап розвитку західного суспільства супроводжується змінами в структурі, ролях та функціях членів сім'ї, а також змінами в культурних та соціальних нормах. Наприклад, зміни в ролі чоловіка та жінки в сім'ї, зміна ставлення до шлюбу та дитинства, розширення поняття сімейного складу, зміна соціальної прийнятності різних форм спільного життя. Динаміка змін у сімейному житті важлива для розуміння функцій та значення сімейного інституту в сучасному світі.

4. Сім'я як система: сім'ю можна розглядати як систему, що складається з різних елементів, таких як батьки, діти, брати, сестри та інші родичі. Взаємодія між цими елементами впливає на функціонування сім'ї в цілому. Сімейна система має свої властивості, такі як саморегуляція, здатність до зміни та адаптації до змін у зовнішньому середовищі, та гнучкість у вирішенні проблем. Взаємодія між елементами сімейної системи є важливим

фактором для розвитку та збереження сімейних взаємин. Наприклад, добрі взаємини між батьками та дітьми можуть позитивно впливати на розвиток дітей, а конфлікти у сім'ї можуть призвести до розриву взаємин та негативно вплинути на розвиток дітей та функціонування сімейної системи в цілому. Тому важливо розуміти сім'ю як систему та враховувати взаємодію між її елементами при дослідженні та розвитку сімейної динаміки.

5. Мультидисциплінарний підхід: дослідження інституту сім'ї може використовувати підходи та методи з різних дисциплін, таких як психологія, соціологія, антропологія, економіка та інші.

Ці концептуальні засади можуть бути використані для розуміння та аналізу інституту сім'ї в різних соціальних, культурних та історичних контекстах. дослідження інституту сім'ї може використовувати підходи та методи з різних дисциплін. Наприклад, психологічний підхід може допомогти розуміти взаємодію між членами сім'ї, психологічні фактори, що впливають на сімейні відносини та поведінку, та способи розв'язання конфліктів в сім'ї. Соціологічний підхід може допомогти досліджувати соціальні та культурні фактори, що впливають на сімейні відносини та динаміку, та розуміти роль сім'ї в суспільстві. Антропологічний підхід може допомогти розуміти культурні та історичні особливості сімейних відносин та структури в різних культурах та епохах. Економічний підхід може допомогти досліджувати економічні фактори, що впливають на сімейний бюджет та роль господарства в сім'ї. Використання мультидисциплінарного підходу дозволяє отримати більш повне розуміння інституту сім'ї та його ролі в суспільстві.

Реалізація основних засад в науковому дослідженні сучасної сім'ї стає можливим лише за допомогою таких загальнологічних методів як: «аналіз – реальний чи мислений поділ об'єкта на складові; синтез – поєднання елементів об'єкта у ціле; абстрагування – процес відходу від певних якостей та відносин досліджуваного явища з одночасним виділенням потрібних для дослідника властивостей; індукція – це рух думки від одиничного до

загального, від досвіду, фактів – до їх узагальнення та висновків; дедукція – сходження у пізнанні від загального до одиничного; аналогія – встановлення подібності, відповідності певних сторін, властивостей та відношень між нетотожними об'єктами; конкретизація – метод дослідження предметів у всій різнобічності їх, у якісній багатосторонності реального існування на відміну від абстрактного вивчення предметів. При цьому досліджується стан предметів у зв'язку з певними умовами їх існування та історичного розвитку» [32, с. 139].

Історичний метод передбачає: «розгляд об'єктивного процесу розвитку об'єкта, його реальної історії з усіма її поворотами, особливостями; це певний спосіб відтворення в мисленні історичного процесу в його хронологічній послідовності та конкретності. У межах історичного підходу активно застосовується порівняльно-історичний метод – сукупність пізнавальних засобів, процедур, які дозволяють виявити схожість і відмінність між явищами, що вивчаються, визначити їхню генетичну спорідненість (зв'язок за походженням), загальне й специфічне в їхньому розвитку. В дослідженні широко використовується порівняльно-історичний метод, який є розповсюдженим логічним прийомом дослідження. З його допомогою ми встановлюємо по певним параметрам стан об'єкта дослідження в різні часи» [18, с. 47]. Ми порівнюємо трактування поняття сім'я в кінці XX століття зі станом на початок XXI століття.

Сучасні дослідники вважають, що сім'я є соціальною системою, яка складається з різних елементів, таких як батьки, діти, брати, сестри та інші родичі, та взаємодії між ними. Цей підхід базується на системній теорії, яка описує, як складні системи, такі як сім'ї, функціонують та взаємодіють зі своїм середовищем. За цим підходом, сім'я розглядається як система, що має свою структуру, функції та процеси взаємодії. Структура сім'ї включає різні родинні статуси, такі як батьки, діти, брати, сестри та інші родичі, а також зв'язки між ними. Функції сім'ї включають виховання та соціалізацію дітей,

забезпечення матеріальних та емоційних потреб сім'ї, підтримку здоров'я та добробуту членів сім'ї та інші.

Процеси взаємодії включають комунікацію між членами сім'ї, конфлікти, компроміси та інші форми взаємодії. За системним підходом, зміна будь-якого елементу сім'ї може вплинути на функціонування всієї системи, тому дослідження сім'ї в цілому повинно враховувати взаємодію всіх її елементів та взаємодію сім'ї зі своїм середовищем. Системний підхід нині широко використовується як в усій соціології, так і в її окремих напрямках і галузях. Якщо розглядати сім'ю як систему в усій її багатоманітності і складності, то стане зрозумілим наявність різних дослідницьких підходів, бо навіть одні й ті ж властивості системи відображаються в різних термінах і значеннях. Такий підхід дозволяє краще розуміти функціонування сім'ї та взаємодію між її елементами, а також розглядати сім'ю як складову частину соціальної системи. Він також може бути корисним для розробки програм та політики, спрямованих на підтримку сімей та покращення їх добробуту.

Сімейний інститут є ключовим елементом суспільства, який піддається змінам у соціальній, економічній та культурній сферах. Сучасний етап розвитку західного суспільства супроводжується змінами в структурі родини, ролях та функціях членів родини, а також в ставленні до шлюбу та сім'ї. На сьогоднішній день, в Україні, як і в багатьох інших країнах світу, бачимо зменшення кількості шлюбів та народжень, зростання кількості одиноких матерів та батьків, збільшення кількості розлучень та одноосібних господарств. Ці зміни відображають зміну цінностей та ставлень до сімейного життя, які можуть бути пов'язані з економічними, соціальними та культурними факторами. Наприклад, зростання рівня життя та доступності різноманітних розваг можуть призвести до того, що люди віддають перевагу індивідуальному способу життя, замість традиційної сімейної моделі. Також, зміни в ролі жінок у суспільстві можуть вплинути на ставлення до шлюбу та сім'ї, коли жінки стають більш самодостатні та незалежні.

У будь-якому випадку, зміни в сімейному житті можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки для суспільства. Наприклад, зменшення кількості шлюбів та народжень може призвести до зниження рівня народжуваності та зростання кількості старіючого населення, що може вплинути на економічну та соціальну стабільність країни. Однак, зміни в ролях та функціях членів родини можуть призвести до більш рівноправного та гармонійного сімейного життя.

Незважаючи на всі зміни, що відбулися з сім'єю з точки зору культурно-ціннісного підходу, вона являє собою таке соціокультурне середовище для людей, яке розвиває творчий потенціал, накопичує, зберігає та передає соціальний досвід молодому поколінню, де відбувається залучення до знань і культурної спадщини, де регулюється соціальну поведінку членів сім'ї через ціннісну нормативну систему, тим самим, здійснюючи соціальний контроль, що в кінцевому підсумку, сприяє підтримці стабільності суспільства [13, с. 158].

Сутність структурно-функціонального підходу полягає: «у виділенні в системних об'єктах структурних елементів (компонентів, підсистем) і визначенні їхньої ролі (функцій) у системі. Елементи і зв'язки між ними створюють структуру системи. Кожний елемент виконує свої специфічні функції, які "працюють" на загальносистемні функції. Структура характеризує систему в статиці, функції – у динаміці. Між ними є певна залежність» [20, с. 12]. Цей підхід у даній праці використовується при розгляді сутності сім'ї та її функцій.

Інформаційний підхід, «усвідомлення всеосяжності інформації в природі та суспільних явищах стало об'єктивним чинником виникнення нового фундаментального методу наукового пізнання – інформаційного підходу, який дає змогу дослідити об'єкти, процеси та явища з інформаційного погляду, виявити нові якості, важливі для розуміння їх сутності та можливих напрямів розвитку на основі знання загальних властивостей та закономірностей інформаційних процесів. Інформаційний

підхід тісно пов'язаний із системним, що дає змогу уявити сучасний світ як складну глобальну багаторівневу інформаційну систему, яку утворюють три взаємопов'язані системи нижчого рівня: система «Природа», система «Людина» і система «Суспільство». Основний дослідницький актив інформаційного підходу полягає в тому, що всі об'єкти, процеси та явища є по суті інформаційними, оскільки пов'язані зі створенням, накопиченням, обміном або використанням інформації (відомостей, знання) задля здійснення соціальної комунікації» [20, с. 51].

Сутність синергетичного (синергійного) підходу полягає: «в дослідженні процесів самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур. Він реалізується в дослідженні систем різної природи: фізичних, біологічних, соціальних, когнітивних, інформаційних, екологічних та ін. Предметом синергетики є механізми спонтанного формування і збереження складних систем, зокрема тих, які перебувають у стані стійкої не рівноваги із зовнішнім середовищем. У сферу його вивчення потрапляють нелінійні ефекти еволюції систем будь-якого типу, кризи і біфукації – нестійкої фази існування, які передбачають множинність сценаріїв подальшого розвитку. Суть теорії нестабільності (теорії дисипативних структур) полягає в тому, що стан нерівноваги систем спричинює порядок та хаос, які тісно поєднані між собою. Час стає невід'ємною константою еволюції, оскільки в нелінійних системах у будь-який момент може виникнути новий тип рішення, який не зводиться до попереднього. Синергетичний підхід демонструє, яким чином і чому хаос може розглядатися як чинник творення, конструктивний механізм еволюції, як з хаосу власними силами може розвиватися нова організація» [34].

За допомогою синергетичного підходу можна проаналізували сучасні негативні зміни моделі сім'ї, наприклад, явище цивільного шлюбу, як не стійкої системи.

На сьогоднішній день питання трансформації моделей сім'ї є досить актуальним, адже моноклеарна модель сім'ї, яка була традиційною для

українського суспільства, давно вже не є популярною. Їй на зміну прийшли нові моделі, але дотепер молоді люди зустрічаються з проблемою «традиційних сімейних цінностей», як ознакою ідеальної моделі життя.

На думку української дослідниці психології сім'ї Олесі Анатоліївни Столярчук, на даний час існує три моделі сім'ї: патріархальна, дітоцентриська і подружня, які в реальності взаємно переплітаються.

Патріархальна сім'я – найбільш популярна модель. Провідним в ній є родинні стосунки: залежність дружини від чоловіка, дітей від батьків, в зв'язку з чим відбувається жорстке закріплення сімейних ролей. Шлюб зовні стійкий, сім'я складається з кількох поколінь: бабусь і дідусів, батьків і дітей. Головним вважається чоловік: в його руках зосереджені всі економічні ресурси сім'ї, йому належить прийняття основних рішень. Дружина бере прізвище чоловіка, підпорядковується йому і шанобливо до нього ставитися. Її основні функції – народжувати і виховувати дітей, вести домашнє господарство. Для такої сім'ї характерна батьківська влада і авторитарна система виховання [26, с. 208-209].

Дітоцентриська сім'я підносить роль приватного життя, інтимності і цінності дітей. Відносини між чоловіком і дружиною більш-менш рівноправні, сексуальність, що практикується в шлюбі, не зводиться тільки до дітородіння. Соціалізація набуває іншого змісту, оскільки в сім'ї може не бути брата або сестри, мало кузенів, контакти з якими часом зведені до мінімуму. Дитина перетворюється на об'єкт особливої батьківського піклування та стійкою прихильності, йому намагаються дати максимально можливе утворення. Батьківство є головним завданням цієї сім'ї. У таких подружжя не існує закріплених сімейних очікувань, тому виникає значимість взаємного привикання подружжя в психологічній, побутової, сексуальної, духовній сферах. Літні батьки не хочуть жити в будинку дітей, які перебувають у шлюбі, дорослі діти, в свою чергу, вважають за краще самотійність. Разом з тим молода сім'я, відокремившись від батьківської, що не втрачає з нею зв'язок.

Зміна в соціальному становищі жінок призводить до виникнення подружньої сім'ї. Жінки освоюють нові сфери діяльності – громадську, трудову, політичну, культурну, починають перетворювати сімейну сферу і успішно все це поєднують. Такий розвиток подій сприяє відмирання "подвійного" стандарту щодо можливості отримання освіти та професійної підготовки, участь жінок у суспільному житті, облаштування домашнього побуту, зростання дитячих освітніх установ і можливість планувати число дітей. Однак чоловіки, втративши професійну монополію, не поспішають розлучитися з "традиційними" сімейними привілеями, що породжує численні сімейні конфлікти.

1.2. Сутність та особливості формування функцій інституту сім'ї

Зміна в сім'ях відбувається згідно з сучасними тенденціями розвитку соціуму в цілому, тому всі сучасні проблеми тією чи іншою мірою стосуються сім'ї, знаходячи відображення у перетворенні її функцій, які нині характеризуються наростанням протиріч та різноманітностей. Дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених свідчать про те, що сім'я в істинному розумінні її значення це своєрідна платформа, "злиття двох я" спільне існування де індивіди повинні поважати і приймати думку другої половини.

Оскільки зміни відбуваються у всіх сферах сімейного життя: змінюються як внутрішні зв'язки між членами родини, так і ціннісні орієнтації та життєві пріоритети. В свою чергу особливої актуальності набуває процес трансформації функціональної структури сім'ї, що відображає динаміку сімейних змін на різних етапах історичного розвитку. У психології сім'ї поняття «функція» використовується в таких значеннях: це роль, яку сім'я як соціальний інститут і як мала група виконує по відношенню до індивіда і суспільства; це зовнішній прояв властивостей сім'ї в системі її взаємозв'язків із суспільством; найчастіше функція розуміється як діяльність членів сім'ї, спрямована на задоволення їх потреб.

Функціональна структура – одна з важливих характеристик сім'ї, що відображає динаміку сімейних змін на різних етапах історичного розвитку. Вивчення проблеми трансформації сімейних функцій, що відбуваються в сучасному суспільстві змін набуває особливої актуальності. Ще на початку XX століття видатний соціолог П. Сорокін відзначав кризу сім'ї. У своїй книзі «Головні тенденції нашого часу» він висловив думку, що індустріально урбаністична цивілізація негативно впливає на інститут сім'ї та призводить до згортання його соціокультурних функцій [8, с. 273].

Функції сім'ї, як уже зазначалося вище, глибоко історичні, і з плином часу змінюються їх характер і ієрархічність. Одні функції повністю втрачаються, а на зміну їм приходять інші, більш підходящі в нових соціальних умовах.

Проаналізувавши різні варіації класифікацій функцій сім'ї, ми розглянемо 10 основних функцій, які забезпечують життєдіяльність суспільства. Найважливішими з них, на думку більшості фахівців, є репродуктивна, функція соціалізації (або виховна), господарсько-економічна і рекреаційна, емоційно-психологічна, соціально-статусна, сексуально-гедоністична. А також феліцітологічна, екзистенційна (або функція утримання дітей) та функція безпеки, які набули поширення відносно нещодавно.

Функція безпеки, має на увазі охорону біологічного і соціального буття членів сім'ї, захист від фізичних і психологічних небезпек, що надходять від навколишнього світу. Ця функція в даний час в більшій мірі реалізується установами охорони здоров'я і державою, ніж членами сім'ї. Це пояснює незначну увагу, яку дослідники приділяють при розгляді даної функції.

Наступна функція – екзистенційна, тобто функція утримання дітей. Дану функцію вперше науково обґрунтував А. Г. Харчев, класифікуючи всі функції сім'ї як специфічні і неспецифічні. Екзистенційна функція, на думку дослідника, відноситься до першої групи і є незмінною на всіх етапах

розвитку суспільства. Багато сучасних вчених не виділяють цю функцію і часто розглядають її спільно з економічною складовою сім'ї.

Завдяки репродуктивній функції забезпечується біологічне відтворення населення, тому вона є найбільш значущою. Саме батьківство як основна мета створення сім'ї отримує підтримку державних органів у більшості країн світу. Держава об'єктивно зацікавлена в тому, щоб у нього ставало більше робочих рук, і відповідно, платників податків, а в певних ситуаціях і солдатів. Саме з цим була пов'язана, наприклад, практика заборони абортів в 1936–1955 рр. До проблем сучасного суспільства, стримуючим дітонародження, можна віднести і ранні шлюби, які створюють категорію ризику і дають половину всіх розлучень.

Демографічна ситуація, що склалася сьогодні в багатьох країнах світу, характеризується наступними положеннями:

- 1) безперервним падінням народжуваності в індустріально розвинених країнах, в результаті чого не забезпечується навіть просте відтворення населення;
- 2) загальним старінням населення цих країн при розвивається тенденції збільшення тривалості життя як жінок, так і чоловіків;
- 3) абсолютним і відносним скороченням частки працездатного населення.

Функція соціалізації (виховна) пов'язана з процесом передачі дітям загальновизнаних соціальних цінностей, що забезпечується неформальним навчанням їх рольової поведінці, якого очікує від них суспільство. На це звернув увагу Толкотт Парсонс, який вважав, що первинна соціалізація, здійснювана в сім'ї, позитивно впливає на подальший процес включення людини в суспільні структури. Засвоєні в дитинстві цінності складають ядро переконань, якими особистість керується все своє життя. І хоча погляди на сім'ю, що розвиваються в функціоналізмі, піддаються безперервній критиці, слід визнати, що з усіх соціальних інститутів саме сім'ї належить чільна роль в первинній соціалізації індивіда. Виховна функції сім'ї не може бути

замінена ніяким іншим інститутом. На думку Аристотеля, «сім'я є перший вид спілкування» і найважливіший елемент державного устрою.

Соціологи називають кілька типів сімейного виховання:

- дітоцентризм означає, що діти стають центром уваги внутрішнього життя сім'ї та її функцій. Це означає, що відносини між батьками та дітьми стають однією з головних функцій сім'ї, а діти стають фокусом уваги батьків;
- професіоналізм – в контексті виховання дітей, професіоналізм визначається як здатність батьків забезпечувати дітей необхідними знаннями, навичками та досвідом для їхнього розвитку та самореалізації;
- прагматизм – виховання повинно бути спрямоване на розвиток особистості дитини, її творчих здібностей, моральних цінностей та етики, прагматичний підхід до виховання може бути корисним, але не повинен замінювати інші аспекти виховання, які важливі для повноцінного розвитку особистості дитини.

Однак на сьогоднішній день виховна роль сім'ї знижується. Це обумовлено змінами, які відбуваються в сім'ї. У сучасній сім'ї, формально, подружжя рівне. Але більша частина турбот «лежить фактично на жінці, в тому числі і виховання дітей. В цьому є чимало і плюсів, і мінусів. Часто зустрічаються сім'ї, де діти просто надані вулиці, самим собі або прагнуть робити бізнес миттям машин, збиранням пляшок і т. д., забуваючи про навчання в школі. Також не можна ігнорувати факт негативної соціалізації в неблагополучних сім'ях, в результаті чого діти відносно рано засвоюють різноманітні форми і зразки девіантної поведінки» [1, с. 26–27].

Дуже велика роль господарсько-економічної функції сім'ї. Дана функція включає великий спектр сімейних відносин: ведення домашнього господарства, бюджет, споживання та дозвілля і тощо. Можна сказати, що у ній не тільки задовольняються, а і формуються матеріальні потреби людини, створюються і підтримуються певні побутові традиції, та здійснюється взаємодопомога у веденні домашнього господарства.

Господарсько-економічна функція родини пов'язана з неможливістю на практиці розвести господарську та економічну сторони її життя. Сім'я виступала основним, економічним осередком до індустріального суспільства. З переходом до індустріальної стадії і в міру урбанізації дана сторона в її житті мінімізується, тому в рамках функціоналізму висловлюється думка про перетворення сім'ї із продуктивного осередку суспільства в споживчий. Члени сім'ї повинні тепер більше працювати поза домом, щоб отримувати кошти для купівлі кількісно і якісно зростаючого набору товарів і послуг. Слід мати на увазі наявність взаємозв'язку між зовнішнім і внутрішнім аспектами прояви зазначеної функції. Зайнятість у суспільному виробництві одних членів сім'ї виявляється головною умовою забезпечення життєдіяльності інших (дітей, інвалідів, престарілих та ін.). В іншому випадку матеріальне забезпечення непрацездатних громадян держава була б змушена повністю взяти на себе. Усередині самої сім'ї протікає процес взаємного обміну послугами, у зв'язку з чим може йтися про поділ домашньої праці і обов'язків між чоловіком і дружиною, дітьми, іншими представниками сімейної групи [1, с. 33].

Відзначимо, «що сім'я навіть в індустріальному суспільстві певною мірою продовжує залишатися економічним осередком. Це знаходить вираз в занятті сімейним бізнесом (торгівля, послуги), обробкою землі в сільському господарстві і тощо. Нарешті, не можна забувати, що господарсько-економічна функція знаходить своє завершення в накопиченні і передачі власності, майна, фінансових заощаджень у спадок дітям. За радянських часів цей аспект сімейного життя заперечувався або замовчувався. Тільки в наші дні він набув легітимності, знайшовши відповідне відображення в українському законодавстві. П. Жук зосередився на особливостях сім'ї як економічної одиниці, функціях домогосподарств, а також історичних традиціях родинного підприємництва на українських теренах (зокрема, в західному регіоні)» [12, с. 215]. Важливо зазначити, що господарсько-економічна функція життєдіяльності сім'ї також зазнала суттєвих змін.

Демократизація взаємостосунків у родині вплинула не тільки на економічні, а й соціально-рольові стосунки між подружжям. Характерною особливістю цього явища стає розмивання поняття «глава сім'ї». Якщо при традиційній моделі сім'ї чоловік був годувальником, а дружина – берегинею вогнища, то в даний час жінки стають більш соціально активними в професійній сфері, менше часу приділяючи домашньому господарству. Сучасна модель сім'ї базується на засадах рівноправності її членів, і на цьому ґрунті конфлікт соціальних ролей неминучий.

Наслідком такої трансформації є фемінізація чоловічого і маскулінізація жіночого населення України. Мотиви самореалізації в області обраної професії і роботи конкурують з прагненням жінки по відношенню до сімейного життя, що збільшує роль економічної функції і знижують значимість репродуктивної [30, с. 229].

Наступна функція, яку ми розглянемо – рекреаційна функція сім'ї. В її обов'язки входить забезпечення належного відпочинку. Кожна людина, приходячи додому, повинна відчувати себе абсолютно захищеним від будь-якого впливу зовнішнього світу. При цьому не має значення ні статус, ні соціальне становище, ні таланти конкретного індивіда. Рекреаційна функція родини володіє особливою терапевтичною дією.

Дослідники відзначають, що за останні десятиліття структура відпочинку і дозвілля українців значно змінилася. Прогулянки в парках, виїзди на вихідних за місто, пікніки, замінили на торгово– розважальні центри, театри і кінотеатри, а також соціальні мережі [5, с. 98].

35% українських респондентів вважають за краще проводити вільний час з сім'єю або друзями, така ж кількість вибрала варіант – читати і переглядати соціальні медіа. Про це свідчать дані опитування компанії Nielsen. Більше людей віддає перевагу читанню, ніж перегляду телевізора – 27% і 24% відповідно. Крім того, серед найпопулярнішого проведення часу: приготування їжі – 20%, прослуховування музики – 17%, гра в онлайн-ігри – 15%. Опитування проводилося серед 30000 онлайн-респондентів в 60 країнах

світу, в тому числі України, в період з 23 лютого по 13 березня 2015 року. В Україні було опитано 528 онлайн-респондентів. Таким чином, люди стали все менше часу відпочиваючи в колі сім'ї, замінивши це на соціальні медіа, онлайн-ігри та інше, в той час як спільне дозвілля, відпочинок, оздоровлення батьків і дітей поза будинком – важлива частина життєдіяльності сім'ї, її відкритості та взаєморозуміння [29, с. 72].

Емоційно-психологічна функція набуває для сучасної сім'ї першорядне значення, оскільки:

1) в сім'ї індивід отримує допомогу і підтримку, в ній усувається перманентний дискомфорт, породжуваний надмірно високим ритмом життя;

2) у спілкуванні між членами сім'ї досягається емоційне задоволення; кожна людина має право розраховувати на взаєморозуміння, почуття любові і тепла близьких йому людей. Відсутність такого роду позитивних емоцій в дитячі роки не може бути повною мірою заповнити в зрілому віці;

3) спільне проведення дозвілля підсилює взаємну зацікавленість один в одному, сприяє підвищенню згуртованості малої сімейної групи.

Завдяки цій функції створюються сприятливі умови для можливості реалізації поставленої мети в сім'ї. Вченими доведено, що самотні люди більш схильні до психічних, та інших розладів, у них низька здатність до опору різного роду негараздам, мала тривалість життя.

Функція емоційного та духовного розвитку реалізується вдало, якщо нуклеарна сім'я підтримує тісні зв'язки з родичами.

Соціально-статусна функція пов'язана з відтворенням соціальної структури суспільства, оскільки передає певний соціальний статус членам сім'ї. Успадкування приналежності індивіда до того ж класу, роду, етносу, релігійної групи до яких належить сім'я. Особливо велике місце цієї функції в класових суспільствах. Якщо раніше реалізація соціально-статусної функції в традиційній моделі сім'ї сприяла патріархальному типу сім'ї, де головним був чоловік, то наразі в сучасній моделі сім'ї вона реалізується через: біархатний тип сім'ї (заснований на рівності подружжя); – поява культурного

стереотипу – домінування жінки в суспільстві. В сучасних демократичних суспільствах, де домінують нетрадиційні цінності, ця функція втратила свою цінність, адже положення і статус тепер не передається спадково і кожна людина, багата чи бідна від народження, може досягти успіху завдяки власному розуму, таланту та наполегливості [9, с. 303].

Сексуально-гедоністична функція це одна з основних функцій сексуальності, яка пов'язана зі задоволенням від сексуальної активності. Ця функція передбачає, що сексуальна активність є засобом досягнення насолоди та приємних відчуттів, які можуть бути отримані в парі з партнером.

Реалізуючи дану функцію, сім'я, з одного боку, задовольняє найважливіші природні, біологічні потреби людини (насамперед, в самозбереженні і продовження роду). При цьому з розвитком сім'ї її цілі закономірно змінюються: одні втрачаються, інші з'являються відповідно до нових соціальних умов.

Сексуальна культура відтворюється не стільки в пізнанні в області анатомії, фізіології, скільки в умінні бути психологом для коханої людини. Вона передбачає взаєморозуміння, альтруїзм, довіру, щирість, взаємну вірність, визнання взаємної винятковості і єдності один одного. Сексуальні почуття включають переживання почуттєвого потягу, ніжну духовну прихильність, естетичне задоволення.

Сімейні функції є комплексними та взаємозалежними, оскільки вони передбачають взаємодію між членами сім'ї та відповідальність за різні аспекти життя. Кожна потреба, задовольняється сім'єю, але може бути реалізована і без її участі. Однак тільки, в родині ці потреби можуть бути задоволені комплексно і, отже, оптимально. В інших випадках їх треба розподіляти між різними людьми і соціальними інститутами.

Таким чином, можна зробити висновок, що сучасна сім'я як соціальний інститут переживає перехідний період. У міру того як деякі старі функції сім'ї відмирають або набувають підлегле значення, все більшу цінність у

сімейних пар набувають психологічна близькість, інтимність, що підвищує автономію і значимість кожного окремого члена сім'ї і йде паралельно підвищенню індивідуальної вибірковості шлюбу.

Якщо в традиційній моделі сім'ї домінували такі основні функції, як господарсько— економічна і виховна, то сучасна модель сім'ї характеризується емоційно-психологічною, рекреаційною та сексуально — гедоністичною функціями, які в деякій мірі знижують значимість репродуктивної.

Висновки до першого розділу

Важливо зазначити, що сім'я складалася протягом століть і змінювалася в ході історичного розвитку суспільства. Розглянувши історію дослідження сім'ї, вдалось прослідити розвиток сім'ї та виділити найбільш плідні періоди в історії соціологічного знання (друга половина XIX ст. – початок XX ст. та період з середини XX ст. до сьогодення).

Ціннісні установки знаходять свій практичний вияв у функціях сім'ї, вплив модернізаційних процесів можна чітко відслідкувати в цій сфері сімейного життя. В той час, як протягом багатьох попередніх сторіч основними функціями сім'ї були, економічно-господарська, репродуктивна та екзистенційна, то в наш час все більшої ваги набирають емоційно-психологічна, сексуально-гедоністична та рекреаційна. Проте, чи не найбільше зміни можна прослідкувати в сучасному різноманітті форм шлюбу, для традиційного суспільства будь яка інша, відмінна від союзу чоловіка та жінки, форма шлюбу була неприйнятною та майже немислимою, сучасне ж суспільство, хоч і з явним домінуванням традиційного типу шлюбу характеризується наявністю великої кількості сучасних форм шлюбу.

РОЗДІЛ II

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ СІМ'Ї В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ

2.1. Шлюб як основа сім'ї: поняття та сучасні форми.

Найбільш істотною формою зміни шлюбно - сімейних відносин є різноманітність сімейного життя та шлюбних відносин. Форми шлюбу змінювалися у різні історичні періоди внаслідок розвитку суспільства та його інститутів, змін світогляду населення, зокрема моральних та моральних принципів, цінностей та орієнтацій. Досить довгий період часу шлюбні відносини регламентувалися державою, церквою та громадою. Періодом послаблення були 20–30-ті роки ХХ ст., у той час це було штучне явище, відповідно воно не мало жодних соціально-економічних та моральних передумов. Наприкінці ХХ століття зміни, які відбулися в нашому суспільстві та торкнулися людини як суб'єкта суспільного життя, дали новий виток трансформаційним формам шлюбу та сім'ї, що послужило зниженню рівня зовнішньої (позасімейної) регламентації. Плюралізація форм шлюбу, що спостерігалась у розвинутих країнах світу з 70-тих років ХХ століття, відбувається і в сучасній Україні. Хоч і для нашого суспільства основною формою організації шлюбних відносин залишається офіційно зареєстрований шлюб, кожна десята подружня пара офіційно не реєструє свої шлюбні стосунки, і ця тенденція, на нашу думку, посилюватиметься [22, с. 87].

Цікаво, що в деяких країнах та народах традиції укладання шлюбу залишаються протягом довгих років майже незмінними. До таких шлюбів належать шлюби у країнах, які сповідують ісламську релігію. Прикладом таких країн є Йорданія, Сирія, Ірак. У цих країнах традиційно шлюб – це союз виключно жінки та чоловіка. Досі діють договірні шлюби, де батьки повністю беруть на себе турботу про створення сім'ї дітей, не послухатися старших у таких країнах є неприпустимим.

Жінка в ісламському шлюбі має «менше прав, ніж її чоловік, і повинна його слухатись. Тобто в шлюбі країн, які живуть за ісламськими догмами,

багато чого збігається з традиціями шлюбу стародавніх країн. Багато таких традицій у сучасному світі вважаються ущемленням прав жінок, недопустимими та недемократичними. Світова спільнота відкрито засуджує такі пережитки минулого, проте у країнах шаріату до критики ставляться байдуже і змінювати свої вікові традиції не вважають за потрібне. Що стосується України, то світське та церковне життя в Україні розділені на законодавчому рівні. Церква не має права втручатися в роботу державних органів, видавати закони або контролювати їх виконання» [39, с. 119].

Шлюбні стосунки «ґрунтуються на різних нормах. Сукупність і санкцій інституту шлюбу регулює відносини між подружжям..У нашій країні на даний момент така регламентація здійснюється на основі Кодексу про шлюб і сім'ю, де юридично закріплені питання про володіння майном, матеріальні обов'язки подружжя один щодо одного і щодо дітей, про вік вступу в шлюб, комплекс норм, пов'язаних із розлученням тощо. Інші норми регулюються мораллю, звичаями, традиціями. До них належать норми залицяння, шлюбного вибору, дошлюбної поведінки, виховання дітей, сімейний відпочинок тощо. В залежності від типів інновацій в існуючих формальних або неформальних нормах шлюбних відносин дослідники виділяють низку типів шлюбів. Кожен з них може існувати в чистому вигляді, або поєднувати ознаки декількох типів водночас» [16, с. 229].

Далі ми пропонуємо розглянути наступні альтернативні форми шлюбу: цивільний шлюб, студентський шлюб, одностатеві партнерства, відкритий шлюб, гостьовий, бездітний, міжетнічний, сезонний, комунальний шлюб, свінгерство.

Одною з найбільш розповсюджених в світі сучасною формою шлюбу є громадянський шлюб. У минулому під терміном «громадянський шлюб» розуміли сімейні стосунки, не освячені таїнством вінчання. Сьогодні визначення поширилося на сімейні союзи, не визнані не тільки церквою, а й державою. У таких сім'ях чоловіка та дружину пов'язують виключно почуття й усний договір [13].

Такий вид шлюбу має свої особливості позитивні та негативні сторони. До переваг громадянського шлюбу ми можемо віднести, те, що в такому шлюбі можна уважніше придивитися, зрозуміти свої почуття, так само є можливість навчитися спільно господарювати, розподіляти обов'язки, навчитися розуміти свою другу половину, нести відповідальність, такі спілки, не обтяжені соціальними стереотипами з приводу сімейного життя, вони максимально відкриті до експериментів та творчості; при розриві емоційні та матеріальні претензії по обидва боки пред'являються за мінімумом.

До недоліків відносять: «неоднозначність в оцінці існуючих стосунків самого подружжя (жінки в такому шлюбі частіше вважають себе заміжніми, а чоловіки – холостими); економічна і психологічна уразливість подружжя (насамперед жінок, які прагнуть до стабільності в стосунках, в упевненості в майбутньому, а в ситуації розлучення при відстоюванні своїх матеріальних інтересів і обов'язків чоловіка по відношенню до дитини треба ще доводити факт мешкання однією сім'єю саме під час придбання спільного майна); у цивільному шлюбі мати вирішує, кого записати батьком дитини, яке дати їй прізвище, чи можна зробити аналіз ДНК на визначення батьківства» [17, с. 65].

Студентський шлюб – це сім'я, в якій один або обидва батьки є студентами. Найчастіше такі сім'ї стикаються з різними викликами, наприклад такими як брак часу та фінансових ресурсів, щоб задовольнити потреби своєї сім'ї та одночасно просуватися у своєму навчанні. Однак, студентські сім'ї також можуть мати переваги, доступ до ресурсів університету, які можуть допомогти їм у навчанні та розвитку своєї кар'єри. Студентська сім'я через близькість ідейно-моральних характеристик подружжя має потенційну здатність до успішного функціонування. На жаль, існують деякі соціально-економічні, педагогічні та адміністративно-правові фактори, що ускладнюють реалізацію позитивних установок на успішне функціонування сім'ї у студентські роки. Аналіз студентських сімей дозволив виявити їхні специфічні особливості. Для більшості студентських сімей

характерна духовно-моральна єдність подружжя, соціальна спрямованість життєвих устремлінь, демократичність подружніх відносин. До позитивних рис студентських сімей слід віднести відповідальне ставлення подружжя до навчання, громадської та наукової діяльності, оптимальний вік молодих людей для укладання шлюбу. Що стосується негативних рис такого шлюбу, то студентська сім'я відчуває значні матеріальні, а також труднощі, пов'язані з народженням і вихованням дітей. Скрутні житлові умови, погано налагоджений побут, низький матеріальний прибуток, необізнаність в питаннях догляду за дитиною й її виховання, дефіцит вільного часу – усі ці несприятливі фактори зумовлюють необхідність вирішення передусім сімейно – побутових проблем, відсуваючи на другий план навчання. Не всі молоді люди «достатньо підготовлені до сімейного життя. У багатьох з них не сформовані вміння та навички для виконання ролей чоловіка і дружини, вони не мають необхідних педагогічних знань і гігієнічних навичок з догляду за дитиною, часто безпорадні в господарських і фінансових питаннях, не привчені зважати на інтереси сім'ї, в окремих випадках ставляться до чоловіка (дружини) як споживачі» [28, с. 38].

Одностатеві партнерства (з дітьми та без). Основою даних шлюбно-сімейних відносин є одностатеве кохання, що виявляється в сексуальному потягу до осіб свого ж статі. Цей вид любові ґрунтується на тих же психофізіологічних передумовах, що й гетеросексуальні, а остаточне співвідношення цих двох видів кохання визначається лише у процесі індивідуального розвитку. Гомосексуальність не єдиний феномен, її витоки та форми різноманітні. Незважаючи на можливу генетичну схильність до гомосексуальності, загалом вона будується на основі особистого досвіду, поглядів та почуттів. У нашому суспільстві на сьогоднішній день досить багато суперечок, про те, чи вважати гомосексуальність властивістю особистості, стилем життя чи ще чимось, навряд чи закінчиться в найближчому майбутньому. Яке б ставлення не викликало до себе в суспільстві гомосексуальність, і хоч би якими причинами детермінувалася

справжня сексуальна орієнтація, вона завжди є вільним вибором і може бути змінена довільно. За даними деяких досліджень, життєвий шлях і особистісні особливості гомосексуалістів мають свою специфіку (дефіцит чоловічого впливу в дитинстві, погані відносини з батьками, особливий вплив матерів, які мали пуританським характером, у яких сини були улюбленцями, і вони (матері) хотіли бути в центрі їх уваги, ранні гомосексуальні контакти з братами і однолітками і т. д.), за даними інших – ніяких значних відмінностей в соціалізації осіб з гомосексуальною орієнтацією не виявляється. Слід зазначити, що в основному до участі в дослідженнях залучалися чоловіки [15, с. 138].

Гомосексуальні пари у разі одностатевого кохання проходять ті ж етапи, що і гетеросексуальні це зради, ревності, образи, сварки, нерозуміння, відсутність довіри, невідповідність рольових установок та рольової узгодженості тощо.

Ставлення до гомосексуальних пар в світі різне і вкрай виражене: від різко негативного до офіційного визнання такої пари сім'єю, з юридичною легалізацією відносин.

Одностатеві шлюби в минулому практикувалися повсюдно і вважалися абсолютно нормальним явищем. Наприклад, імператор Нерон одружився з власним євнухом, влаштувавши масштабне весілля. У своїх творах неодноразово згадували про одностатеві союзи і поети Марк Марціал і Децим Ювенал. Перший ставився до гомосексуальних шлюбів з зневагою, другий же вважав їх «скороминущим любовним романом».

Практикували одностатеві шлюби і американські індіанців (у них взагалі існувало переконання про існування людей третьої статі, званого «бердаші»). А представники племені Мохок, що жили на території сучасної Канади, бачили в гомосексуальних чоловіків прекрасних партнерів – «виключно старанних і працьовитих дружин». Правда, з ними було важко розлучитися, адже дружини– чоловіки могли постояти за себе і навіть побити свого благовірного.

У Сполучених Штатах у XIX столітті практикувалися так звані «Бостонські шлюби»: дві жінки жили разом, будучи повністю незалежними від сильної статі. Багато людей бачили сенс такого співжиття, перш за все, у взаємній підтримці. У той же час інші вважали «Бостонські шлюби» лише інструментом для приховування від суспільства гомосексуальних відносин.

А через те, що в деяких країнах одностатеві стосунки викликають осуд суспільства і навіть забороняються законом (наприклад, в Китаї до гомосексуалізму й дотепер відносяться негативно, незважаючи на те, що вже наприкінці 90-х років минулого століття гомосексуалізм перестали вважати злочином, а в 2001 році офіційно виключили його зі списку психічних захворювань), більшість чоловіків-геїв змушені вирішувати свою проблему, укладаючи шлюби з гетеросексуальними жінками. Шлюб між чоловіком-геєм і жінкою традиційної орієнтації тут називають «Тунчі». Найгірше, що жінки до заміжжя в основному навіть не підозрюють про орієнтацію свого партнера. Але після початку спільного життя на них чекає неприємний сюрприз [24, с. 123].

Відкритий шлюб: традиційна сім'я, в якій є негласний або озвучений договір про право на особисте життя. Основний конфлікт сучасного шлюбу полягає часом у непорозумінні правильного поєднання близькості та вільного особистісного зростання. Метою такого шлюбу є відкритість, самовираження, справжність стосунків, підвищення рівня толерантності партнерів один до одного.

Принципи відкритого шлюбу:

- «творення життя на основі справжнього і виходячи з реалістичних бажань;
- шанобливе ставлення до особистого життя партнера;
- відкритість спілкування: вільно, відкрито виражати почуття («Скажи, що бачиш і відчуваєш, але без критики»);
- рухливість і гнучкість рольового спілкування;
- відкрите партнерство: мати право на свої інтереси, своє коло друзів;

- рівноправність: справедливе поділ відповідальності і благ;
- автентичність: знати собі ціну і не дозволяти принижувати свою гідність;
- довіра: поєднання статистичної довіри з динамічною» [4, с. 51].

Цей шлюб є історично новим феноменом, так як для звичайних уявлень він надає право на зраду. Але не все так просто, як здавалося б останнім часом з певною регулярністю відновлюються дискусії з приводу того, полігамна чи моногамна природа властива людській натурі.

Свідомо бездітний шлюб - це «шлюб, у якому подружжя усвідомлено та добровільно вирішує не мати дітей. Такий вибір може бути зумовлений різними факторами, такими як особисті переконання, фінансові, професійні чи соціальні міркування. Свідомо бездітний шлюб стає все більш поширеним явищем у суспільстві, і це викликає дискусії у тому, що такий вибір може зробити суспільство і майбутнє нашої планети. Проте, зрештою, це особистий вибір кожної пари, і вони мають бути вільними у своїх рішеннях. У Європі за даними досліджень від 1 до 6% опитаних вважають ідеальною моделлю сім'ю без дітей. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень за 2008 рік (на жаль, новіших досліджень немає), на користь такої моделі сім'ї висловилися 1,2% респондентів» [27].

Сезонний шлюб – це шлюб, який укладається на короткий період часу та зазвичай має тимчасовий характер. Такі шлюби можуть бути укладені з різних причин, наприклад, для отримання громадянства, для отримання фінансової вигоди, задоволення потреб у компанії на відпустці або для виконання певної роботи або завдання в певному місці. Сезонні шлюби можуть мати різні наслідки для подружжя. У деяких випадках, подружжя може насолоджуватися коротким періодом разом, але в інших випадках, такі шлюби можуть призводити до почуття самотності, розчарування та розлучення. Крім того, сезонні шлюби можуть викликати різні юридичні та соціальні питання, такі як питання про права подружжя, спадкові права, а також можливі негативні наслідки для дітей, якщо вони є.

Комунальний шлюб (шведська сім'я) у цій сім'ї живуть кілька чоловіків та кілька жінок. Вони пов'язані не стільки спільним сексом, скільки спільним господарством та дружніми стосунками. Якщо в таких сім'ях з'являються діти, то вихованням займаються всі члени комуни, які дотримуються ідеї, чим більше чоловіків та жінок беруть участь у вихованні, тим більше у нього можливостей пізнавати різноманітність світу.

Важко сказати, скільки в наші дні таких сімей – офіційна статистика не ведеться, а групові шлюби не реєструють в жодній країні світу. Хоча за даними етнографічного атласу виключно моногамних спільнот в світі не так вже й багато. На Заході існує потужний рух поліаморістів. Від слова «polyamory» – множинна любов. Кожен учасник поліаморного союзу (природно, більше двох), перебуває в ніжних романтичних стосунках один з одним. Секс для них – не головне. Відносини будуються на принципах довіри, толерантності та компромісу і заперечують будь-які прояви ревності [10, с. 132].

Свінгерство - це форма неконвенційних сексуальних відносин, коли пари обмінюються партнерами з іншими парами. Це може відбуватися в різних формах від спостереження за сексуальними актами інших пар до повноцінних сексуальних контактів. Свінгерство може бути засноване на довірі, повазі та злагоді між усіма учасниками. Свінгерство є однією з форм поліаморії, коли люди мають більше одного сексуального партнера. На відміну від багатьох інших форм поліаморії, свінгерство часто фокусується на сексуальних контактах, а не на емоційних зв'язках. У дослідженнях таких подружніх пар зафіксовані менша зв'язок партнерів з батьками в дитинстві, практична відсутність контактів з власними дітьми. Ініціаторами таких відносин виступають зазвичай чоловіки, в подружній парі спостерігається висока самооцінка свого шлюбу.

Важко уявити сучасне суспільство, в якому всі ці форми шлюбу вважалися б нормальними і були офіційно дозволені. Тим не менш, багато з

них досі зустрічаються, в своєму первісному вигляді або зміненими, у багатьох країнах.

Також, на думку української дослідниці Шаригіної Анни, до альтернативних форм шлюбу відносяться:

- крос-культурні сім'ї – сім'ї в котрих перебувають представники різних етнічних та\або соціальних груп;
- сім'ї представників різних релігійних конфесій;
- «серійні подружжя», в яких один з партнерів нескінченно змінюють своїх дружин\чоловіків «як рукавички».
- раціональний шлюб, тобто такий, що передбачає певну конкретно оговорену вигоду, наприклад економічну, психологічну, сексуальну, господарсько – побутову, професійну, тощо.
- переривчастий шлюб – у такому шлюбі подружжя живе разом, але залишають для себе можливість роз'їхатися на будь-який узгоджений термін. В даному випадку роз'їзд є нормою, а не трагедією для подружжя [35].

Ці форми шлюбів змінюють у свідомості людей традиційні неформальні норми подружнього життя. Поширення альтернативних форм шлюбів та прирівнювання їх до офіційних шлюбів призводить до проблеми ідентифікації шлюбу як соціального інституту, невизначеності та непорозуміння у виконанні шлюбних ролей, моменту їх початку та закінчення, обсягу прав та обов'язків подружжя.

Динамічність і неоднозначність розвитку сучасних процесів у шлюбно - сімейній сфері, а також трансформація інституту шлюбу породжує необхідність ще більшої уваги дослідників до даних процесів, вивчення причин і наслідків, соціальних та демографічних ризиків, що необхідно як для розуміння шляхів подальшого розвитку суспільства, так і розробки науково обгрунтованої політики держави щодо шлюбу та сім'ї.

2.2. Особливості трансформації інституту сім'ї в Україні : сучасний стан.

Важливість інституту сім'ї та шлюбу в сучасному суспільстві є незаперечною. При цьому більшість дослідників одностайні в тому, що на даний час інститут сім'ї переживає кризу. Найбільш актуальними у зв'язку є дві тенденції. По-перше, це нестійкість шлюбних спілок та зростання кількості розлучень. По-друге, дедалі більше падіння народжуваності та свідомо бездітність, що призводить до інтенсивної втрати якості людського потенціалу. Позначені тенденції властиві більшості розвинених країн світу

Термін трансформація зустрічається в багатьох науках: в генетиці, мовознавстві, економістці, політиці та ін. Сенс цього терміну не зважаючи на сферу застосування залишається однаковим, це перетворення, зміна вигляду, форми, істотних властивостей чого-небудь. Під трансформацією ми розуміємо перетворення глибинних компонентів соціуму, всіх сторін життя. Трансформація не передбачає вектора змін, вони можуть бути прогресивними та регресивними. Головне у трансформації це перетворення форм та змісту суспільного життя, його інституційної сфери, норм, цінностей, ментальності та інших соціокультурних сторін соціуму. Слід чітко розуміти, що трансформація не просто синонім термінів розвиток, перетворення чи модернізація, це самостійна соціологічна категорія теорії соціального розвитку. Категорія яка описує особливий стан суспільства, де відбуваються якісні зміни форм соціальних зв'язків, типів та способів розвитку. Таке поєднання компоненти модернізації, постмодернізації, традиційного відступу, здавалося б несумісних процесів без категорії «трансформація суспільства» виглядало б еkleктичним, механістичним, якби трансформація розглядалась незалежно від глобалізації.

Етимологічно термін «глобалізація» пов'язаний з латинським словом «глобус», тобто Земля, земна куля, і означає загально планетарний характер тих або інших процесів. Як відзначають Е. Гідденс, М. Кастельс, Ф. Феррароті, І. Валлерстайн, глобалізація передбачає цілком нове ставлення до простору і часу. На думку Маргарет Арчер, глобалізація – це процес, який призводить до охоплюючого весь світ поєднання структур, культур та

інститутів; на її думку, глобалізація означає, що на сьогоднішній день суспільства не є більше первинними одиницями аналізу. М. Олброу доводить, що суспільства потрібно розглядати лише як систему в оточенні інших систем і, таким чином, як субсистему світової спільноти [4, с.150].

У минулі часи найпопулярніша думка в соціології була А. Харчева, який визначав сім'ю як історично - конкретну систему взаємин між подружжям, батьками та дітьми, як малу соціальну групу, члени якої пов'язані шлюбними чи батьківськими відносинами, побутовими питаннями, взаємною та моральною відповідальністю, соціальна необхідність якої зумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення. Згідно з поглядами вітчизняних дослідників В. Андрущенко, Л. Губерський які дають визначення феномена сім'ї. Сім'я – це стосунки чоловіка і жінки (дружини), батьків і дітей. Це група кровних родичів, члени якої пов'язані між собою спільністю побуту, взаємодопомогою та відповідальністю [6, с. 68].

На становище сім'ї якість її функціонування впливає і загальний стан суспільства, коли сім'я функціонує позитивно, це призводить до безлічі позитивних ефектів для суспільства, наприклад, поліпшення здоров'я та благополуччя дітей, збільшення продуктивності праці, скорочення витрат на соціальне забезпечення тощо. В цілому, якість функціонування сім'ї впливає на загальний стан суспільства та його майбутній розвиток. Як показує ретроспективний аналіз суспільних змін особливо кардинального характеру, неминуче призводять до трансформації сім'ї - її статусно-рольових характеристик, ціннісних пріоритетів, способу життя тощо. при цьому не мають однозначної оцінки або ще недостатньо усвідомлені. Більшою мірою суперечливі тенденції визначені процесами стратифікації суспільства за різними показниками якості життя, а також процесами глобалізації та динамічними змінами різної загальної соціокультурної ситуації. Закономірність таких процесів підтверджується і трансформацією української родини її виховних орієнтирів у пострадянському періоді

Як ми бачимо у даному визначенні акцент робиться на «взаємодопомоги» та «відповідальності», що мають не лише позитивний, а й духовний сенс.

Сучасна українська сім'я розвивається по-перше в умовах демографічної кризи, коли порушено міру демографічного відтворення населення країни, по-друге, вплив складних соціально - економічних умов розвитку населення України в перехідному суспільстві, що складається з безлічі протиріч, незадоволеності економічного забезпечення відтворення, що й прискорює трансформацію української сім'ї, впливаючи на її функції та форми.

Складне переплетіння впливу національних традицій, нових ринкових умов існування, наслідків соціально - економічної кризи опосередковує, деформує прояв загальноєвропейських закономірностей постіндустріальної трансформації сім'ї в Україні, формує її нинішні національні особливості [22, с. 31].

В сучасному світі все більш поширюється феномен сімей, що складаються з одного з батьків або з батьків однієї статі. Економічний, побутовий та морально-психологічний уклад такої сім'ї не завжди є спільним. Батьки, на жаль, не завжди мають спільну відповідальність за життя та здоров'я дітей.

Американський соціолог Нейл Смелзер визначає «поняття сім'ї наступним чином: сім'єю називається засноване на кровній спорідненості, шлюбі або усиновленні об'єднання людей, які пов'язані між собою спільністю побуту і взаємною відповідальністю за виховання дітей» [22, с. 35].

Загострення проблем функціонування сучасній сім'ї в Україні «пов'язано з глобальними змінами у процесах індустріального розвитку та урбанізації, поступовим звільнення сім'ї від виконання виробничої функції. Проте, зрушення на рівні макропроцесів не можна відривати від зрушень на мікросоціальному рівні. Вирішення проблем трансформації сучасної сім'ї в Україні можливо завдяки одночасній концентрації зусиль на макро- і

мікрорівнях. Народжуваність як макропроцес не можна відривати від заохочування дітонародження на мікрорівні. На стан функціонування сучасної сім'ї з однаковою силою можуть впливати як розвиток соціальної інфраструктури суспільства, так і структурні зміни в самій сім'ї, відокремлення дорослих одружених дітей від батьків або спільне проживання дорослих дітей із батьками, розподіл влади та сімейних обов'язків згідно із шлюбно-сімейними традиціями або всупереч їм» [3, с. 83].

Сучасні дослідники, проводячи порівняння сім'ї періоду доіндустріального, індустріального та постіндустріального роблять висновок, що постіндустріальний стиль життя призвів до змін у багатьох аспектах життєдіяльності сім'ї:

- сучасні сім'ї стають меншими/нуклеарними, більш мобільними;
- переважає інтелектуальна праця (часто робоче місце і дім поєднані);
- ієрархічний тип відносин у сім'ї змінюється на егалітарний, між подружжям встановлюються партнерські/дружні стосунки;
- ступінь залежності від родинних зв'язків у подружжя та дітей стає меншою;
- практикується симетрично - відповідальне батьківство де батько на рівні з матір'ю доглядає дитину, мати може бути зайнята на виробництві;
- існує можливість високого рівня здійснення особистісного вибору; – простір, у якому проходить життя, стає більш дистанційованим та символічним;
- практика скріплення сімейного союзу шлюбом на сьогодні не є обов'язковою.

Беручи до уваги традиційну та сучасну сім'ю, варто привести дві моделі жінки, які мали ключове значення як у традиційній, так у сучасній сім'ї [33, с. 201].

Перша модель - це традиційна жінка, яка відділяє сімейне життя від професійного, віддаючи перевагу ролі домогосподарки та матері. Вона

зазвичай не працює за межами сім'ї, але відповідає за догляд за дітьми та домом. Вона має сильний зв'язок зі своєю родиною та відчуває відповідальність за забезпечення її потреб.

Друга модель - це жінка, яка поєднує професійну та сімейну ролі. Вона може працювати за межами дому, але все ж знаходить час для своєї родини. Вона прагне бути рівною партнеркою свого чоловіка та ділити з ним відповідальність за розвиток родини.

Обидві моделі є важливими для сімейного життя, і вибір конкретної моделі залежить від бажань та потреб кожної окремої родини. Важливо, щоб був забезпечений баланс між професійним та сімейним життям, а також рівність партнерів у вирішенні питань, що стосуються родини.

Власне, ці дві моделі і охоплюють той репертуар ролей, який був домінуючим у контексті традиційної та сучасної сім'ї. Отже, якщо для традиційної сім'ї характерною була така модель як «недооцінювана жінка», то для сучасної сім'ї – це «незалежна жінка».

Намагається пояснити роль та значення жінки у сучасному соціумі і відомий соціолог С. Голод, говорячи з цього приводу наступне: Жінка, безумовно, стала вільнішою, більш розкутою, порівняно із недавнім минулим, проте це лише перші кроки: знаходження свого «я» – шлях складний, суперечливий і, більше цього, не до кінця зрозумілий. Власне з його слів достатньо очевидним є те, що хоча жінка і стала вільнішою (у правах, можливостях), проте процес становлення її ідентичності та самодостатності, вочевидь, є доволі складним та багаторівневим [33, с. 203].

Ми бачимо, що зміни в житті сімей українців мають глобальний характер і пов'язані з руйнуванням традиційних цінностей та уявлень про сімейне виховання, з ускладненням соціокультурної ситуації. Ці трансформації сімейного виховання містять зміни інноваційного характеру та спрямовані на оптимізацію умов виховання дітей позбавлених батьківського піклування, а також інших категорій дітей, які опинилися у складних життєвих ситуаціях.

2.3. Основні тенденції розвитку сучасної сім'ї в Україні

Сучасні українські сім'ї суттєво відрізняються від сімей початку ХХ століття. За останні десятиріччя зміни відбулися в усіх сферах сімейного життя. Змінюються як внутрішні зв'язки між членами сім'ї, так і життєві пріоритети, аксіологічні настанови, а також функціональна структура сім'ї. В Україні набуває, дедалі більшого поширення, особливо серед молоді, феномен громадянського шлюбу. Співжиття стало широко практикуватись серед студентської молоді. В Україні його здебільшого сприймають як експериментальний етап, так званий «пробний шлюб», що передуює одруженню.

Сім'я є складною системою відносин між подружжям, їхніми дітьми та виступає головним осередком суспільства.

Численні дослідження соціологів, психологів, свідчать, що стабільна сім'я може бути створена за певної готовності молодих людей до сімейного життя. Поняття «готовність до сімейного життя» включає соціально-моральну, мотиваційну, психологічну і педагогічну готовність. Стабільна благополучна сім'я може функціонувати лише за певної підготовки молодих людей до спільного сімейного життя. Молоді шлюби характеризуються початковим входженням у світ одне одного, розподілом праці та обов'язків у сім'ї, вирішення житлових, фінансових та пов'язаних із веденням загального господарства та побуту проблем, входженням у ролі чоловіка та дружини, доформуванням особистості, процесом набуття життєвого досвіду, дорослішання та змужніння. Цей період шлюбного життя є найважчим і найнебезпечнішим з погляду стабільності сім'ї.

Сімейне життя вимагає від людини сформованих вольових якостей: вміння керувати собою, цілеспрямованість, самостійність, рішучість, наполегливість, витримка та самовладання, самодисципліна. Розвинені вольові якості – це результат самовиховання особистості. Вони проявляються

у життєвій стійкості, витривалості, а за необхідності – у мужності. Без сумніву, значення шлюбу змінилося, а разом із ним змінився і інститут сім'ї, але правомірно припустити, що сім'я продовжуватиме адаптуватися до існуючих умов.

С.В. Ковальов, вивчаючи подружні взаємини у молодих сім'ях, як одну з головних причини подружніх конфліктів виокремив невідповідність реальних та ідеальних уявлень про свого партнера [45]. Ю.Є. Альошина та І.Ю. Борисов послуговуються у своєму дослідженні таким поняттям, як "статеврольова диференціація", що є комплексним показником, який враховує як реальний розподіл ролей у сім'ї, так і ставлення до нього кожного з подружжя [7, с 105].

За оцінками демографів, останніми роками кількість шлюбів в Україні скорочується, а середній вік людей, які одружуються, 26-29 років.

Попри те, що кількість шлюбів в Україні зменшується, все ж для українців створення сім'ї є важливим. І в Україні вищий, аніж у Європі, показник реєстрації шлюбів. У 2020 році офіційно зареєстровано майже 168 тисяч шлюбів, у порівнянні, у 1991 році — 493 тисячі, за офіційними даними. За останній рік кількість одружень зменшилася на 29%.

За словами соціолога Інституту демографії та соціальних досліджень Людмила Слюсар, на таку статистику вплинули карантинні обмеження, скорочується і старіє населення, міграція, але для більшості громадян України на першому місці залишається сім'я та здоров'я. Молодь шлюбного віку виїжджає за кордон на навчання і роботу. А ще в Україні змінюється ставлення до офіційної реєстрації стосунків і поширеним явищем є спільне проживання, але без одруження.

Останній перепис в Україні провели двадцять років тому. Вибіркове дослідження показує, «що у 2017 -2018 роках був високий відсоток молоді у віці 30-34, які перебувають у шлюбі. Ситуація помало змінюється. Вже у 2019 році у цьому віці менше одружених людей» [32].

Трансформації інституту сім'ї – це комплекс явищ, що спостерігаються в більшості країн світу і протягом останніх років зміни стрімко відбуваються і в Україні.

Сучасна українська дослідниця Тетяна Медіна виділяє фактори, «які сприяють трансформації сучасної сім'ї, умовно поділяючи їх на три категорії: цивілізаційні, історичні та ціннісні» [18, с. 188].

До категорії цивілізаційних факторів можна віднести чинники, які є загальними як для східної, так і для західної цивілізації, в тому числі й для України. Сюди віднесемо загальну модернізацію суспільства, зокрема зростання виробничої зайнятості, а також економічну самостійність жінок, їхній вплив на динаміку сім'ї, соціальне визнання нетрадиційних форм сімейних відносин, зміну орієнтації на соціально-особистісний тип сім'ї.

У країнах пострадянського простору цивілізаційні фактори впливу на розвиток інституту сім'ї поглиблюються особливими історичними чинниками, що складають другу категорію факторів.

Третя категорія чинників впливу на функціонування та розвиток інституту сім'ї включає ціннісні фактори. Дана категорія чинників тісно пов'язана з попередньою - історичною, оскільки зміни суспільних цінностей та норм відбувались паралельно зі змінами соціальними, політичними, економічними. Якщо в Західній Європі такі зміни норм відбувались повільно та поступово, то ціннісний підхід демонструє, що в країнах пострадянського простору вони відбувались протягом незвичайно короткого періоду, що само по собі є незвичним.

Результати наукових досліджень дозволяють виділити сучасні тенденції у функціонуванні української сім'ї:

- спрощення сімейної структури,
- толерантність до дошлюбного сексуального досвіду обох партнерів, але менша до адюльтера (зради шлюбу),
- більшість чоловіків і жінок свідомо не одружуються, а задоволення потреби в любові пов'язують із пошуком сексуального партнера,

- лідерство та керівництво в сім'ї значна частина чоловіків вважає, що це їхнє місце, а більшість жінок орієнтована на демократичну сім'ю,
- жінок менше приваблює заняття домашньою роботою, оскільки більшою мірою вона прагне бути економічно незалежною від чоловіка,
- перехід від подвійного до одинарного (сингулярного) стандарту, те, що дозволяється чоловіку, дозволено і дружинні,
- сьогодні серед мотивів одруження дедалі частіше у молоді домінує раціональний та матеріальний розрахунок,
- все більшого розвитку набуває неповна і позашлюбна сім'я,
- прослідковується зростання кількості розлучень людей похилого віку,

Аналізуючи якісні показники сімей, відмічено, що середню сучасну сім'ю відрізняє: закритість, консервативність, дисгармонійність, корпоративність у відносинах.

Пропонуємо розглянути вищезазначені тенденції детальніше. До «основних тенденцій структурних зрушень сучасної української сім'ї треба віднести спрощення сімейної структури. Найбільш поширена в Україні – нуклеарна або проста сім'я, що складається із двох поколінь – батьків та дітей. Завдяки спрощенню структури, сім'я краще пристосована до сучасного життя порівняно з традиційною, три поколінною та розгалуженою» [19, с. 101].

В структурі та функціонуванні сучасної сім'ї відбулися суттєві зміни. Раніше сім'я трималася на зовнішніх формальних чинниках як закон, звичаї, громадська думка, традиції, авторитет глави сім'ї, чітка дисципліна, ритуали. На зміну цьому приходить нова форма сім'ї товариська. Такий вид сім'ї менше залежить від зовнішніх факторів, тиску суспільства. Основними стають міжособистісні стосунки, взаєморозуміння та дружні стосунки. Важливою характеристикою сім'ї є її структура – склад і кількість членів сім'ї, а також система сімейних взаємин, що включає стосунки спорідненості, влади й авторитету, зв'язки горизонтальні (чоловік – дружина) і вертикальні

(батьки – діти), рольову взаємодію як сукупність установок, норм і зразків поведінки, що характеризують одних членів сім'ї в їхньому ставленні до інших її членів [23, с. 30]. В сучасній сім'ї відбувається перехід від традиційної авторитарної сім'ї до сучасної егалітарної, демократичної, що посилює конфлікти в сім'ї. Економічний спад, який протягом багатьох років існує в нашій країні, призвів до того, що в Україні демографічна ситуація вже не керується з боку держави і все більше набуває різко негативного характеру.

Сучасні структурні зміни пов'язані лише з традиціями чи матеріальними ресурсами. Велике значення у статусно-рольовому становленні української сім'ї набуває комунікативного процесу. Необмежене панування чоловіків завдяки економічним ресурсам та владним повноваженням протистоять комунікації та суспільному престижу, що створює умови для підвищення статусу молодшого покоління. При цьому локальна сімейна структура трансформується в обширно інформаційно-комунікативну мережу.

Відбулась еволюція поглядів на сексуальну мораль, яка послабила соціальний контроль, що в свою чергу привело до анонімності сексуальної поведінки, збереження секретності позашлюбних зв'язків, діяльності широкої мережі засобів масової інформації, які поширюють вільне статеве кохання чи не основним досягненням рівня цивілізованості сучасних чоловіків та жінок. Що у свою чергу змінило загальне ставлення суспільства до сексуальної поведінки з пом'якшенням традиційних уявлень про дозволене та недозволене. За допомогою надійних засобів контрацепції вдалося відокремити сексуальність від зачаття. Відбулась трансформація культурної модель сексуального партнерства [2, с. 160]. Якщо раніше сім'я концентрувала в собі репродуктивну, шлюбну та сексуальну поведінку, то тепер ці форми поведінки незалежні одна від одної. Обговорення питань сексу в ЗМІ та на екранах телебачення рідко знаходиться у взаємозв'язку зі шлюбною поведінкою. ЗМІ сприяє запровадженню до масової свідомості

культу сексу, а це, в свою чергу, приводить до втрати романтичної концепції любові. Одночасно змінюються межі дозволеного та критерії девіантного. Поведінка, яка нещодавно оцінювалась як девіантна, перетворюється на норму. Сексуальні зв'язки до та поза шлюбом стали соціально-культурною нормою. Сексуальна поведінка в молодіжному середовищі характеризується стихійністю, поширеністю випадкових зв'язків. Статевий акт набуває рекреаційного характеру, пов'язаного з гедоністичними прагненнями.

Нетрадиційні стилі, форми сімейного життя стали визнаватися громадською думкою, аналізуватися в науковій літературі. У ХХ ст. зміна послідовності подій, що формують сім'ю, і, більше того, лояльність суспільства до цих змін у сфері шлюбу та сім'ї стала настільки очевидною, що американський антрополог М. Мід констатувала існування так званого двоступеневого шлюбу. Перший ступінь – так званий «індивідуальний шлюб», в який вступають з метою сексуального співжиття без народження дітей (цей шлюб часто не реєструють). Другий ступінь – «батьківський шлюб» виникає зазвичай з метою народження дітей. «Батьківський» шлюб міцніший, «індивідуальний» може служити підготовкою до другого ступеня. Статистика підтверджує правоту спостережень М. Мід [17. с. 71-72]. Основною тенденцією, що висвітлює зміну лідерства та говорять про трансформацію традиційного патріархального устрою української родини, є егалітарний тип. Головним наслідком статусно-рольових трансформацій традиційної української родини є визволення сучасних жінок від традиційних сімейних ролей. Сучасна українська жінка не тільки працює й робить кар'єру, а створює новий образ жінки. Оскільки сьогодні жінки стають менш залежними від чоловіків фінансово, шлюб втрачає свої колишні характеристики так званого «необхідного економічного партнерства». Наразі багато жінок заробляють самотійно, повністю забезпечуючи себе самі, тому вони виходять заміж заради рівноправного союзу або не одружуються взагалі.

Сучасна українська молода жінка менш упереджена у своєму ставленні до шлюбу, аніж її мати. Вона чітко усвідомлює необхідність у самореалізації в професійному, творчому, інтелектуальній сферах, а не лише в тому щоб продовжувати підтримувати загальноприйняту суспільну роль жінки як матері та дружини [3, с. 82].

З нових тенденцій для України варто відзначити перехід до європейської моделі народжуваності, коли жінка дозволяє собі народити дитину у відносно старшому віці, після здобуття вищої освіти та досягнення фінансової незалежності від батьків. Сьогодні можна простежити середній вік матері в Україні приблизно 25-30 років.

Перш за все, «це впливає на рівень дитячої соціалізації. Відлучення дітей від матерів посилюється їх бажанням збільшити свою зайнятість у суспільному з метою підвищення не тільки доходів, але і соціального статусу. Нова орієнтація жінок на реалізацію особистісних прагнень підвищує вікові межі вступу до офіційного шлюбу та народження першої дитини, зростання кількості неповних сімей та радикальну трансформацію традиційної сімейної структури» [36, с. 151].

Статус чоловіка в українській сім'ї не є однозначно пов'язаним із лідерством, головне рішення ухвалюється спільно чоловіком і дружиною, і обидва партнери можуть мати рівні можливості та права на прийняття рішень. Тому, якщо чоловік не є лідером у сім'ї, це не означає, що він має низький статус чи менше значущості, ніж жінка. Однак, незважаючи на це, в українській культурі все ще існують традиційні уявлення про роль чоловіка в сім'ї, які можуть впливати на стосунки всередині сім'ї. Наприклад, деякі люди можуть вважати, що чоловік має бути головним годувальником сім'ї, або що він має бути більш авторитетним у прийнятті рішень, ніж жінка. Проте, ці уявлення є універсальними і можуть змінюватися залежно від індивідуальних переконань і цінностей кожної сім'ї як це прийнято у сім'ях патріархального типу. Таким чином, становлення статусно-рольової структури традиційної української сім'ї відбувалося одночасно під впливом фундаментальних

історико- культурних та ситуативних факторів. Це уповільнило процес розмивання кровноспоріднених стосунків української сім'ї, які набули статусу фонових. Значення кровноспоріднених стосунків для української сім'ї, перш за все, підвищує сімейний статус жінки. Отже для статусно-рольової структури української сім'ї не характерне асиметричне зростання статусу чоловіка над статусом жінки. Навпаки, головною особливістю статусно-рольової структури традиційної української сім'ї є традиційно симетричні подружні стосунки.

Вважається, «що в умовах трансформації розширеної патріархальної сім'ї у нуклеарну, втрачається можливість набуття повноцінного досвіду групової взаємодії. У зв'язку з цим найбільш перспективною формою сімейної структури В. М. Лісовий, І. М. Шурма та В. О. Коробчинський вважають сім'ю - коаліцію, що нагадує відому для України історичну форму сім'ї - громади. Сім'я-коаліція складається з кількох нуклеарних сімей, які підтримують стабільні відносини на рівноправних умовах. На відміну від традиційної, кровноспорідненої сім'ї, коаліції намагаються прискорити розмивання кровноспоріднених стосунків. По суті, вони покликані перетворити механічну, за Дюркгеймом, форму солідарності на гармонічну. Вони прагнуть до партнерських відносин, тому, розірвання відносин між нуклеарними сім'ями не спричиняє глибокого емоційного потрясіння, притаманного кровній спорідненості» [22, с. 84].

На сьогоднішній день серед різноманітних процесів, типових для нинішнього сторіччя, одним із найпомітніших у сфері сімейно-шлюбних відносин є стрімке зростання розлучень. «Послідовна полігамія» (або «серійна моногамія»), в тому числі не оформлена юридично, стає поширеним стилем стосунків між статями у приватній сфері життя. Незважаючи на те, що дані статистики показують зменшення кількості шлюбів та розлучень, на жаль ситуація на краще не змінюється. З одного боку, кількість населення в Україні значно скоротилася. З іншого боку, зростання кількості незареєстрованих шлюбних спілок зростає.

Загальні тенденції формування сучасної української сім'ї, на думку Комар Т.О., мають символічні та утилітарні риси

До символічних рис дослідник відносить:

1. відмінність в стилі одягу одружених і незаміжніх жінок починають зникати.
2. зменшується символічне значення обручок, шлюб може бути і без каблучок, якщо немає можливості їх придбати.
3. атрибути весільного обряду (наприклад весільний каравай, весільне вбрання тощо) тепер вважається зайвим.
4. терпиме ставлення до розлучення [11, с. 127].

Утилітарні риси являють собою:

1. у шлюбі активно використовують засоби контрацепції
2. житло стає менше та більш компактне, кухонні комбайни - обов'язковий елемент побуту, поширені невеликі кухні, ліжка, що складаються і т. п., особливо в молодих сім'ях.
3. подружжя активно користаються хімчисткою, пральною; жінка частково звільняється від домашньої роботи.
- 4) Законодавство в питаннях шлюбу і розлучення стає більш ліберальним [11, с. 128]. .

Зазначені тенденції, що набрали воістину глобальних масштабів у світі та в нашій країні, збільшують кількість наукової літератури, в якій цей феномен зміни сучасної сім'ї дістає критичну оцінку і розглядається як такий, що перебуває у стані кризи і навіть смерті. Дж. Голтроп виокремлює 6 критичних позицій з приводу сучасної сім'ї в західних наукових працях [38, С. 81].

Українські соціологи також не схильні надто драматизувати стан сучасної сім'ї і розглядати її майбутнє лише у похмурій перспективі. Вони, звичайно, як і їхні західні колеги, стурбовані наростанням негативних тенденцій і явищ у становищі сім'ї та внутрішньо родинних стосунках, багато в чому зумовлених кризовим станом українського суспільства. Проте і вони

зазначають появу позитивних змін, як-от: розширення свободи вибору для чоловіків і жінок, утвердження рівності становища і взаємин, зростання рівноправ'я в родинях, більші можливості контактів між поколіннями, загалом більша орієнтація на сім'ю. На думку О. Якуби, Л. Сокурянської та інших вітчизняних соціологів, численні опитування (в тому числі й серед молоді) свідчать про те, що дедалі більша кількість людей у нашому суспільстві розглядає сім'ю як вищу цінність. Для більшості людей на перше місце виходить турбота про забезпечення нормального рівня життя для себе та своєї родини. Звідси й оптимістичні прогнози частини соціологів щодо розвитку сім'ї в XXI ст. як вільного союзу, заснованого на коханні, співробітництві, спільному веденні домашнього господарства й вихованні дітей [31, с. 184-187].

Нинішні зміни в інституті сім'ї відбуваються під поверненням цінностей сім'ї як способу виживання та добробуту. Дослідження життєвих орієнтацій населення протягом останніх років підтверджують постійну тенденцію до пріоритету цінності сім'ї серед основних сфер життя.

Можна говорити про те, що:

- песимістичні твердження про занепад і руйнацію сім'ї, вони звичайно виводилися з протиставлення сучасної сім'ї родині патріархальній у традиційних суспільствах.

- оптимічні погляди на невідповідність інституту сім'ї сучасному індустріальному та постіндустріальному суспільству, але з надіями, що сімейне життя зможе модифікуватися відповідно до вимог часу.

- уявлення про те, що сім'я є перешкодою на шляху суспільного просування, оскільки своє завдання - соціалізацію дітей, виконує недостатньо добре, тому що дітям у сім'ї щепляться погляди та переконання, що не відповідають швидко мінливій соціальній реальності. Виходячи в суспільство виховані і готові до певних умов життєдіяльності у суспільстві діти, стикаються з новими умовами та ситуаціями, навичок до яких вони не

отримали. Саме тому їм важко жити у новому, зміненому соціальному оточенні.

- критика сім'ї як твердині грубості й насильства, ця позиція аргументується статистикою сімейних злочинів.

- критика сім'ї за те, що вона частіше від інших соціальних інститутів створює передумови для психічних захворювань і розладів психічних станів унаслідок несприятливих сімейних обставин.

Модернізація шлюбу та сім'ї охоплює багато аспектів приватного життя: взаємини жінок і чоловіків, дорослих і дітей – рідних і прийомних. По суті, у сфері сім'ї та шлюбу вже протягом кількох десятиліть відбувається ослаблення й навіть ломка традиційних, патріархальних устоїв, ролей, уявлень, стереотипів. В основі цих змін цінності нового століття: розширення свободи вибору для чоловіка і для жінки як в сімейній, так і в суспільній сфері, рівність подружжя-партнерів, більші можливості для самореалізації та контактів між поколіннями

Висновки до другого розділу

Особливості трансформацій даного інституту як цілком позитивні, що включають рух сімейних відносин до ідей партнерства і перехід від традиційних стереотипів у конструюванні сімейних відносин до нових цінностей, що диктуються сучасністю.

Щодо трансформації, як процесу в цілому, слід зазначити, що цей процес є невинним та йде постійно в ногу з часом, проте в останні десятиліття зважаючи на світові глобалізаційні процеси, які перш за все пов'язані з переходом до нових економічних форм виробництва та власності, інформатизацією та інтернетизацією суспільства, змінами в культурній та релігійній сфері, трансформаційні процеси пришвидшуються та стають все більш помітними в усіх сферах життя, в тому числі в шлюбно-сімейній.

Аналіз тенденцій розвитку сучасної сім'ї показує, що вона тяжіє до нуклеарної малодітної сім'ї. Проблема стабільності сучасного шлюбу та сім'ї є надзвичайно важливою на сучасному етапі суспільства. Ці зміни мають глобальний універсальний характер і пов'язані з руйнацією традиційних цінностей і форм сімейного життя і шлюбу. Проте це не означає загибелі сім'ї як такої; нові часи відкривають нові обрії у стосунках чоловіка, жінки й дитини.

ВИСНОВКИ:

Під час дослідження трансформаційних процесів інституту сім'ї в сучасній Україні дійшли до таких висновків:

По-перше, проаналізувавши концептуальні засади дослідження сім'ї як соціального інституту були описані методи та підходи, які складають методологічну базу дослідження та дають можливість вивчити всю різноманітність та багатогранність досліджуваного феномена. Серед підходів, які були розглянуті у роботі можна зазначити наступні:

1. Сім'я як соціально-культурний феномен: інститут сім'ї розглядається як складова частина соціально-культурного середовища, що впливає на поведінку та життєві шляхи людей:

2. Роль сім'ї у суспільстві: сім'я розглядається як основна одиниця суспільства, яка відіграє важливу роль у формуванні та розвитку людей, забезпеченні їх основних потреб та вихованні наступних поколінь;

3. Динаміка змін в сімейному житті: дослідження інституту сім'ї повинні враховувати динаміку змін у сімейному житті, такі як зміна ролей та функцій членів сім'ї, зміна структури сім'ї, зміна культурних та соціальних норм;

4. Сім'я як система: сім'ю можна розглядати як систему, що складається з різних елементів, таких як батьки, діти, брати, сестри та інші родичі. Взаємодія між цими елементами впливає на функціонування сім'ї в цілому;

5. Мультидисциплінарний підхід: дослідження інституту сім'ї може використовувати підходи та методи з різних дисциплін, таких як психологія, соціологія, антропологія, економіка та інші.

По-друге при визначенні сутності та особливості формування інституту сім'ї, дійшли таких висновків, інститут сім'ї має кілька основних функцій, що варіюються залежно від культурних, соціальних та історичних умов кожної країни. Однією з особливостей формування інституту сім'ї є зміна ролі жінки в сім'ї. Раніше жінки відігравали головну роль у догляді за дітьми та домом, тоді як чоловіки працювали за межами дому. Однак з розвитком

суспільства та зміною соціальних умов, жінки стали займати все більш активну роль у професійному житті та заробітній платі, тоді як чоловіки стали більше займатися доглядом за дітьми та домом.

Проаналізувавши поняття та сучасні форми шлюбу як основи сім'ї дійшли таких висновків, шлюб у сучасному суспільстві існують різні форми шлюбу, які відрізняються від традиційних форм і можуть бути адаптовані до потреб і умов, що змінюються. Деякі із сучасних форм шлюбу включають:

- шлюб між людьми однієї статі: це форма шлюбу, в якій дві людини однієї статі укладають шлюб один з одним;
- шлюб між людьми різних культур та національностей: це форма шлюбу, в якій дві особи з різних культур та національностей укладають шлюб один з одним;
- шлюб з обов'язками, що перетинаються: це форма шлюбу, в якій подружжя має різні обов'язки та відповідальності всередині сім'ї;
- шлюб між людьми з нестандартними відносинами: це форма шлюбу, в якій дві особи з нестандартними відносинами можуть укласти шлюб один з одним;
- шлюб без дітей: це форма шлюбу, в якій подружжя не хоче мати дітей.

При здійсненні аналізу особливостей трансформації інституту сім'ї в Україні дійшли до таких висновків, що останніми роками трансформаційні процеси, які відбуваються в середовищі українських сімей мають негативні тенденції, що посилює напруженість у суспільстві, а саме: поширення орієнтації на роздрібнення сімей і, як наслідок – переважання простих (нуклеарних) сімей; посилення регулювання кількості і термінів народження дітей у сім'ях, стійка орієнтація подружжя на малодітну сім'ю; формування підвищеної частки неповних сімей, які складаються з матері і дітей (частіше, ніж батька і дітей), внаслідок збільшення кількості розлучень та безшлюбного материнства; підвищене варіювання частки молодих сімей стосунки яких юридично не оформлені; значна і стійка частка сімей, у складі

яких перебувають один із батьків подружжя, або інші родичі; поширення безшлюбної самотності та підвищення частки одинаків не лише у старшому, але й у молодшому шлюбному віці.

При визначенні та аналізу основних тенденцій розвитку сучасної сім'ї в Україні, дійшли до таких висновків, що сучасні трансформації сім'ї як соціального інституту в першу чергу обумовлені зміною системи цінностей, а саме поширення з західних країн нових стандартів поведінки (індивідуалізація, орієнтації на високі стандарти та індивідуальне благополуччя), які в тому числі відбиваються і на сімейно-шлюбній поведінці.

Таким чином можна констатувати, що трансформаційні зміни та сучасні тенденції в сім'ї мають не тільки негативний характер, оскільки, вони свідчать про істотні зміни інституту сім'ї та її нестабільність. Існує ймовірність, що в майбутньому буде можливість здолати негативні гендерні стереотипи відносно ролі жінки в суспільстві. Сім'я, в сучасних умовах, виступає як універсальне явище, яке притаманне усім типам суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексєєнко Т. Ф. Тенденції трансформації виховної функції сім'ї та основні пріоритети сучасної державної політики у захисті прав дитини в Україні / Т. Ф. Алексєєнко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2016. – №. 20(1). – С. 25– 35.
2. Бабенко Ю. А. Трансформація ціннісних орієнтацій сучасної української молоді / Ю. А. Бабенко. // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – 2013. – №30. – С. 154–161.
3. Борщ К. К. Трансформація статусно-рольових характеристик сучасної сім'ї в Україні / К. К. Борщ // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія. – 2012. – №189 (Том 201). – С. 81– 84.
4. Войнаровська О. Фактичні шлюбні відносини як одна із форм співжиття жінки та чоловіка / О. Войнаровська // Юридична Україна. – 2015. – № 3. – С. 44–54.
5. Гукалова І. В. Якість життя населення України: суспільно–географічна концептуалізація / І. В.Гукалова; Інститут географії НАН України. – 2009. – 347 с.
6. Губерський Л.В., Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / Київський національний ун-т ім. Т.Г.Шевченка / Губерський Л.В.,Андрущенко В.П.,Михальченко М.І. – К.: Знання України, 2002. - 580с
7. Карасевич А.П., Ковальов С.В. Соціальні проблеми становлення та розвитку молоді сім'ї // Всебічний розвиток особистості студента. Ірпінь, 2001, с. 101-107 .
8. Каретна О.О., Курова А.В. Соціально-психологічні аспекти сімейного благополуччя в умовах сучасності/ А.В. Курова, О.О. Каретна// Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15 травня 2020 р.). – Одеса, 2020. – С. 272-274

9. Качур К. Л. Руйнування традиційної моделі сім'ї у сучасному світі / К. Л. Качур // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: збірник наукових праць звітної– наукової конференції викладачів університету за 2012 рік, 9-10 лютого 2013 року / укл. Г. І. Волинка, О. В. Уваркіна, О. П. Ємельянова. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2013. – С. 303–304.

10. Качур К. Л. Філософсько-антропологічний аналіз нових форм сімейного упорядкування / К. Л. Качур // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів університету за 2013 рік, 4– 6 лютого 2014 року / укл. Г. І. Волинка, О. В. Уваркіна, О. П. Ємельянова. – К.:НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2014. – С. 131–133.

11. Комар Т. О. Тенденції розвитку сучасної сім'ї та соціально-психологічні чинники її стабільності / Т. О. Комар // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. - 2016. - Вип. 46. - С. 126-131.

12. Кузьмук О. М. Кризова сім'я як приклад соціально вразливої категорії населення: соціологічний аналіз феномену / О. М. Кузьмук // Нова парадигма. – 2015. – №126. – С. 208–217.

13. Куріленко О. «Фактичний шлюб» як прояв правового нігілізму [Електронний ресурс] // Віче: Журнал Верховної Ради України. – 2013. – № 12. – Режим доступу: <http://www.viche.info/archive/2013/12>

14. Культура – суспільство – особистість: Навчальний посібник \ за ред. Л.Скокової. – Ін-т соціології НАН України,. 2006. – 396 с.

15. Лопата Н. О. Проблема розуміння шлюбу в сучасному суспільстві / Н. О. Лопата // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Юридичні науки. – 2013. – № 2. – С. 137–140.

16. Ляшенко Н. А. Сучасні альтернативні форми шлюбу / Н. А. Ляшенко. // Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ. – 2009. – №45. – С. 223–230.
17. Медіна Т. Незареєстрований шлюб як форма сучасних сімейно–шлюбних відносин / Т. Медіна // Нова парадигма. – 2016. – №130. – С. 62– 74.
18. Медіна Т. Основні тенденції розвитку сучасної сім'ї в Україні / Т. Медіна, О. Кушнір. // Релігія та Соціум. – 2015. – №1. – С. 185–191.
19. Медіна Т. Демографічні процеси у сучасній Україні: соціологічний аналіз / Тетяна Медіна. // Політехніка. – 2010. – №4. – С. 99–104.
20. Панішев А.В. Методологія наукових досліджень : навч. посібник / А.В. Панішев. – Ж. : ЖДТУ, 2013. – 148с.
21. П'ятницька-Позднякова І.С. Основи наукових досліджень у вищій школі: Навч. посібник / І.С. П'ятницька-Позднякова. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. — 116 с.
22. Слюсар Л. І. Плюралізація форм шлюбу та її вплив на дітородні орієнтації / Л. І. Слюсар // Демографія та соціальна економіка. – 2010. – № 1. – С. 81–89.
23. Слюсар Л. І. Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи постіндустріальна трансформація? / Л. І. Слюсар. // Демографія та соціальна економіка. – 2007. – №1. – С. 28–38.
24. Страссер М. Одностатевий шлюб та право на приватність / М. Страссер // Право США. – 2012. – № 1– 2. – С. 118–129.
25. Столярчук О. А.С 81 Психологія сучасної сім'ї : навч.посіб. / О. А. Столярчук. – Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. – 136 с.
26. Стребкова Ю. В. Поліваріантність соціокультурних форм патріархату: пошук критеріїв класифікації / Ю. В. Стребкова // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 63. – С. 206–213.

27. Стрельник О. Сімейні трансформації: Чому ми не повернемося до ідеалу традиційної родини [Електронний ресурс] / Олена Стрельник – Режим доступу до ресурсу: <http://womo.ua/suchasni-transformatsiyi-rodini-ta-batkivstvayaksotsiologiyaperemagaye-mifotvorchist/>

28. Скоромна О. П. Студентська сім'я як об'єкт соціально-педагогічної діяльності / О. П. Скоромна // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2013. – № 3. – С. 32–38.

29. Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір/[О.Г. Злобіна, Н.В. Костенко, М.О. Шульга та інш.]; за наук. ред. М.О. Шульги. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2017. – 198 с.

30. Сушицька І. М. Трансформація ролі та становища жінки у сучасній українській сім'ї [Електронний ресурс] / І. М. Сушицька. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: file:///C:/Users/andriy/Downloads/vdakkkm_2013_3_27.pdf.

31. Сучасна українська сім'я: медико-соціальні аспекти : [монографія] / В. М. Лісовий, І. М. Шурма, В. О. Коробчинський та ін. – Харків 2009. – 208 с.

32. Г Терещук. Стосунки модернізуються. Режим доступу URL <https://www.radiosvoboda.org/a/sim-ya-odrzhennya-shlyub-rozluchennya-narodzhuvanist%CA%B9/31255313.html>

33. Уманець Н. А Трансформації рольової структури сучасної української сім'ї крізь призму її інституціональних змін / Н. А. Уманець // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Національний університет «Львівська політехніка» 2022. – С. 199-209

34. Федяева В. Л. Провідні теоретичні підходи до вивчення сім'ї [Електронний ресурс] / В. Л. Федяева // Збірник наукових праць "Педагогічні науки" № 64 – Режим доступу до ресурсу: <http://ps.stateuniversity.ks.ua/arkhiv-vidannya?id=30>.

35. Шаригіна А. Моделі сім'ї: трансформації та тенденції розвитку [Електронний ресурс] / Анна Шаригіна – Режим доступу до ресурсу: <http://gurt.org.ua/articles/8255/>.

36. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. – К.: АДЕФ-Україна, 2008. – 256 с.

37. Шумейко О. В. Основні підходи до дослідження сім'ї в системі соціально-гуманітарного знання / О. В. Шумейко // Філософські та методологічні проблеми права. – 2011. – № 1. – С. 135–144.

38. Яблонська Т. М. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні / Т. М. Яблонська. // Український соціум. – 2004. – №2. – С. 80–84.

Ярмош О.Р. Вплив конфесійного чинника на шлюбні відносини / О.Р. Ярмош // Наука. Релігія. Суспільство. – 2013. – № 4. – С. 118.